

כללי אסור ריבית

אריאב יוסט

מבוא לפרק איזהו נשך - בבא מציעא

במאמר זה ננסה לסקור את עניני ריבית מתוך העיון בסוגיות הש"ס העוסקות בנושא זה בפרק איזהו נשך, פרק חמישי בבבא מציעא. מטרת המאמר היא סכומית בלבד ואין הוא מתימר לחדש חידושים או לעסוק בפרטי הדינים וההלכות. נעיין בפסוקי התורה העוסקים בריבית ונציין את הנלמד מהם, נביא את דרשות חז"ל שנדרשו בפרק זה על הלווים והמלוים בריבית, נבאר את המושגים ונציין מחלוקת ראשונים יסודיות בצורה ברורה וקריאה.

ראשי פרקים:

- א. מי הם העוברים באסורי ריבית.
- ב. הפסוקים המוזכרים בתורה והאיסורים הנלמדים מהם ביחס לכל אחד ואחד.
  1. שני אסורים נוספים שאינם קשורים ישירות לריבית.
  - ג. שורש האיסור.
  - ד. הגדרת ריבית מדאוריתא: 1. התנאים לכך שיהיה איסור. 2. באילו חפצים נוהג האיסור. 3. למי אסור ולמי מותר ללוות או להלוות בריבית.
  - ה. ריבית דרבנן: 1. הקדמה. 2. פרוט: עיין עמ' 3. 3.
    - ו. מחילת ריבית.
    - ז. האם המלוה בריבית נקנס גם בקרן.
    - ח. מתי צריך להחזיר את הריבית שלקח ומתי פטור.
    - ט. קצת דינים פרטיים:
      1. שכירות כלי לגבי ריבית.
      2. קניה בתשלומים.
      3. המשתכר באחוזים ביחס לאסור ריבית.
      4. תלמידי חכמים - מהו ללוות בריבית.

א: מי הם העוברים באסורי ריבית (עה ע"ב)
 המלוה, הלוח, העדים, הערב והסופר. כל אחד מהם עובר
 באסורים הנוגעים לו כפי שנבאר.

ב: האיסורים המוזכרים בתורה (עה ע"ב).
 1. שמות כ"ב כ"ד - "אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו
 כנושה, לא תשימון עליו נשך".
 2. ויקרא כה לה' - לז' - "וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו,
 גר ותושב וחי עמך. אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלוקיך,
 וחי אחיך עמך. את כספך לא תיתן לו בנשך ובמרבית לא תתן
אוכלך. אני ה' אלוקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים לתת לכם
 את ארץ כנען להיות לכם לאלוקים".

ב1: אסורים שאינם מיוחדים לריבית אך עוברים עליהם כשמלוים
 בריבית:

1. לפני עיור לא תיתן מכשול (המלוה מכשיל את הלוה והלוה
 מכשיל את המלוה).
 2. לא תהיה לו כנושה.
רש"י פירש (עה ע"ב ד"ה מלוה) כשתובעו ודוחקו עובר
 בלאו זה, ולכאורה משמע שעובר
 רק אם דוחקו ומלשון המשנה משמע שתמיד עובר.
תוס' יו"ט - רש"י נקט לשון זו מכיון שרגילות היא
 במלוה בריבית שתובעו ודוחקו, אבל בכל מקרה עובר גם אם לא
 דוחקו.

מהר"ם שיף - עצם ההלוואה בריבית נחשבת כנגישה וכאילו
 הוא תובעו ודוחקו.

במה עובר כל אחד ואחד (עה ע"ב).

<u>מלוה (עובר בכולם)</u>	<u>לווה</u>	<u>עדים, ערב, סופר</u>
1. לא תשימון עליו נשך.	1. לא תשיך לאחיד נשך ¹	1. לא תשימון עליו נשך.
2. את כספך לא תיתן לו בנשך.	2. לאחיד לא תשיך	2. לפני עיור לא תתן מכשול, כאשר לא היה מלוה בלעדס.
3. ובמרבית לא תיתן אוכלך.	3. לפני עיור לא תתן מכשול.	
4. אל תיקח מאתו נשך ותרבית.	תשיך - לשון נפעל. עוזר למלוה לנשוך.	
5. לא תהיה לו כנושה.	* הרמב"ם (הלכות מלוה ולוה פ"ד ה"ב) לא מונה את לאו מס' 2. וכבר תמהו עליו המפרשים שם.	
6. לפני עיור לא תיתן מכשול.		

נשך = מרבית שניהם מציינים אסור להלוות בריבית. נשך - אסור למלוה לנשוך את הלווה ולחסר ממנו כסף נוסף על המלוה.

מרבית - כתוצאה מהנשיכה מתרבה ממונו של המלוה. נקטה התורה שני לשונות שונים משום שהיה צורך לחייב בשני לאוים, וכך נאה יותר מאשר לציין פעמיים אותה לשון. (תוד"ה למה סי' ע"ב).

1. העובדה שהפסוק "לא תשיך" עוסק בלווה נלמדה מפי השמועה. הפסוק מדבר בלשון נפעל וע"כ מדובר בלווה ואילו היה מדובר במלוה היה כתוב לא "תישך".

ג: שורש האיסור:

כתב החינוך: (מצוה שמגי' פרשת בהר) מה שכפלה התורה והרבנות בהזהרות לגבי אסור ההלואה בריבית מכיון שחפץ האלוקים להרחיקנו ממנו הרבה.

והביא גם (מצוה סח' פרשת משפטים) כי שורש המצוה הוא, כי האל הטוב רצה בישוב עמו אשר בחר, ועל כן ציוה להסיר מכשול מדרכם לבל יבלע האחד חיל חברו מבלי שירגיש בעצמו עד שימצא ביתו ריקן מכל טוב, כי כן דרכו של ריבית. ובאמת אם נעיין בפסוקים נבחין כי הורבתה התורה לכתוב "וחי אחיך עמך", וכך השתמשה בלשון קשה של "נשך" מלשון פגיעה ונזק.

וכן אמרו חז"ל: (עא ע"א) "אמר רבי יוסי בא וראה סמיות עיניהם של מלוי בריבית. אדם קורא לחברו רשע, יורד עמו לחייו".

ופירש רש"י: יורד עמו לחייו - רגיל להתקוטט עמו כאילו הכהו וכאילו הרגו".

ד: הגדרת ריבית מדאוריתא:

ריבית מדאוריתא נקראת בלשון הפוסקים ריבית קצוצה - "אמר רב נחמן כל אגר נטר ליה אסור".

1. מן התורה יש איסור ללוות בריבית רק כאשר:

- א. מדובר בדרך הלואה.
- ב. היתה קציצת רבית, דהיינו שמחייב עצמו הלוה למלוה ריבית.
- ג. שהקציצה תהיה בשעת ההלואה.
- ד. אך ורק ריבית הבאה מלווה למלוה.
- ה. שתהיה גם נשיכה וגם התרבות ממון (נשך ותרבית), ומבואר בגמרא שאין זה בלא זה. (ס ע"ב)

2. באילו חפצים נוהג אסור ריבית:

ריבית נוהגת אך ורק בדבר המטלטל שגופו ממון, דהיינו לפחות דבר השווה פרוטה. (סא ע"א ורא"ש ס"א). דין זה נלמד בגמרא מכלל ופרט וכלל.

נאמר בתורה: (דברים כג פסו' כ' - כא') לא תשיך לאחיך (כלל) נשך אוכל נשך כסף (פרט) נשך כל דבר אשר ישך (כלל). מה הפרט דבר מטלטל וגופו ממון כך גם הכלל.

3. למי אסור ולמי מותר להלוות וללוות בריבית מהתורה:

באיסור ללוות ולהלוות בריבית נאמר בתורה "אחיך" (מלוה-ויקרא כה לה', לוה-דברים כג' כ') וכתוב "וחי אחיך עמך", ונוכרי אין אנו מצווים להחיותו. (טור יו"ד סימן קנט). ולכן: מותר² ללוות ולהלוות לנכרי בריבית ואפילו לגר תושב. ישראל מומר: להלוות לו בריבית מותר מפני שאינו בגדר אחיך, אבל ללוות ממנו בריבית אסור, משום שהלוה עובר על לפני עיור לא תיתן מכשול ועל לא תשיך מפני שישראל אע"פ שחטא ישראל (רא"ש פ"ה סימן נב') הוא, ואסור לו לקבל ריבית. מיהו המומר שנותן ריבית לא עובר משום לא תשיך מכיון שמותר להלוותו בריבית.

* מעות עכו"ם בפקדון אצל ישראל ומעות ישראל בפקדון אצל נכרי. כל שבאחריות עובד כוכבים מותר וכל שבאחריות ישראל אסור (ב"מ פ"ה ס"ח, וכן נפסק להלכה) ואחריות - פרושה שאם הלוה לא יחזיר את הכסף מכל סיבה, הוא יהיה אחראי להשיב את הכסף.

---

2. גמרא דף ע' ע"ב, ר' נחמן בשם רב הונא דורש מפסוק שאפילו ריבית דעכו"ם אסור לקחת, ואע"פ שהמשנה אמרה במפורש שמותר להלוות לנכרי בריבית.

ועל כן מעמידה הגמרא את המשנה שהתירה להלוות לנכרי בריבית, רק בכדי חייו ואסור להפוך זאת לעסק קבוע אלא רק במקרה הצורך, או שההיתר של המשנה להלוות לעכו"ם בריבית הוא רק לתלמידי חכמים, מפני שהסיבה שר' הונא אוסר היא מחשש שמא מתוך העסק עם העכו"ם בקביעות ילמ ממעשיהם הרעים, ובמקרה שעושה זאת אך ורק בכדי חייו, או בת"ח אפילו בקביעות, אין חשש כזה.

תוד"ה "תשיך" (שם) פוסק שהיום, מכיון שבלאו הכי אנו רגילים בעסקים עם הגויים, יש היתר להלוותם בריבית בקביעות. ישנה לשון נוספת בגמרא שעל פיה רב הונא לא דרש כלל מהפסוק שאסור להלוות לנכרי בריבית אלא הוא דורש דרשה אחרת, ולפי דרשה זו אין שום איסור להלוות לנכרי בריבית.

ה: ריבית דרבנן

1. הקדמה

החמירו חז"ל במיוחד בדיני ריבית ועשו הרחקות רבות, משום שבאופן טבעי לאדם תאווה גדולה מאוד לממון קל, והוסיפו לאסור אפילו אגר נטר (יבואר להלן) ואפילו שלא בדרך הלואה, וכך אסרו אפילו דבר שאינו ריבית כלל ורק מחזי כריבית, ואף הפליגו מאוד בחומרת האסור עד שדימוהו למי שכופר באלוקי ישראל, כפי שאמר רבי יוסי "בא וראה סמיות עיניהם של מלוי בריבית, אדם קורא לחברו רשע, יורד עמו לחייו והם מביאים עדים ולבלר וקולמוס ודיו וכותבים וחותמים: פלוני כפר באלוקי ישראל". (עא ע"א)

מלוח בריבית נחשב גם כאילו כפר ביציאת מצרים שהיא שורש ויסוד לבנין האומה, ועל כך אמר רבא: "למה לי דכתב רחמנא יצא"מ בריבית... אמר הקב"ה אני הוא שהבחנתי בין טיפה של בכור לטיפה שאינה של בכור, אני הוא שעתיד להפרע ממי שתולה מעותיו בנכרי ומלוח אותם לישראל בריבית". (סא ע"ב).

גזרו גם חז"ל שהמלוח בריבית לא ירויח: "תניא אמר ר"ש, אומר מלוי רבית יותר ממה שמרויחים מפסידים" (עה ע"ב) ולא רק שמפסידים אלא סופם שכל נכסיהם מתמוטטין: "תניא רשב"א אומר, כל מי שיש לו מעות ומלוח אותם ולא בריבית, עליו הכתוב אומר "כספו לא נתן בנשך ושוחד על נקי לא לקח, עושה אלה לא ימוט לעולם", הא למדת "שכל המלוח בריבית נכסיו מתמוטטין", ולא רק שמתמוטטין אלא: "נכסיו מתמוטטין ואינם עולים". (עא ע"א).

ואף מעשה הוא ברב חמא שעבר על אסור ריבית בשוגג ונתמוטטו כל נכסיו - "ליומא כלו זוזיה דרב חמא". (סט ע"ב).

ע"כ יש להיזהר מאוד בלאו זה ובכל סיגותיו שהרי, ענין סיגות התורה אינו מצד עצם ההבאה לעבירה, אלא כמו שהעבירה רעה בענינה, כך גם כל הענינים שמקושרים בה בקשר עילה ועלול רעים בענינים, וכדאי לפרוש מהם מאוד³.

---

3. מתוך מוסר אביך למרן הראי"ה קוק זצ"ל פ"א ס"ה, ועיין עוד עולת ראיה על הגדה של פסח "חכם מה הוא אומר כל ההסתעפויות וכו' ", ועיין מכילתא בא פ"ו, כדי להרחיק את האדם מן העבירה ולעשות סייג לתורה. מסילת ישרים פרק י"א - "כל שסוף סוף יגיע אליו ויגרום אותו, כבר הוא בכלל האיסור".

ריבית דרבנן נקראה בלשון חז"ל אנק ריבית. (ס ע"ב).

2. גזרות חז"ל:

א. כל אגר נטר

1. דרך מקח וממכר.

2. דרך שכירות.

ב. קרוב לשכר ורחוק מהפסד.

ג. דברים הדומים לקרוב לשכר ורחוק מהפסד

1. סאה בסאה.

2. לפסוק על פירות קודם שיצא השער.

ד. נותן הלווה ריבית מדעתו ללא קציצה.

ישנן גזרות חז"ל נוספות אשר קלות הן בחומרתן מהגזרות הקודמות

והנפ"מ תבואר בהמשך בעז"ה.

ה. מחזי כריבית.

ו. ריבית מוקדמת.

ז. ריבית מאוחרת.

ח. הערמת ריבית.

ט. ריבית דברים.

ונבארם אחת לאחת:

א. אגר נטר:

הפרוש המילולי המתנת מעות. "אמר ר"נ, כללא דריביתא כל אגר

נטר ליה אסור". (סג ע"ב).

1. בדרך מכירה - מקבל את המקח ומשלם מאוחר יותר, ותמורת זה

שנשארו המעות אצלו עוד זמן מה הוא מוסיף כסף תמורת החפץ, או

שמקדים כסף למוכר באופן שלא נגמר המקח ע"מ שהחפץ ינתן לו מאוחר

יותר, אפילו לאחר שיתיקר, באותו מחיר של עכשיו (בדף סה ע"ה) -

אסור.

2. דרך שכירות - השוכר את הפועל בימות החורף, לעשות עמו מלאכה בימות הקיץ בדינר ליום, ומקדים לו שכרו מעכשיו, ושכרו שוה בימות הקיץ סלע (די' דינרים) ליום-אסור. (בבא בתרא סו ע"ב, סו ע"א).

ב. קרוב לשכר ורחוק מהפסד

נאמר בגמרא, קרוב לשכר ורחוק מהפסד - רשע. (ע ע"א). זוהי מציאות שבה אדם נותן מעות לחברו להתעסק בהם ע"מ לקבל חלק מהרווחים, ולא היתה אפילו קציצה על סכום מסוים, והאחריות על המעות מוטלת על המקבל, ולכן הנותן ודאי לא יפסיד ואם יהיו רווחים הוא אף ירויח.

אסרו זאת חכמים ע"מ להרחיק מאיסור ריבית, כי ברגע שהמקבל קיבל אחריות על המעות, זה דומה למלוה, ובסופו של דבר הוא יחזיר לבעלים סכום כסף גדול יותר ממה שקיבל.

ניתן לעשות זאת כאשר זה קרוב לשכר ולהפסד במידה שוה, כלומר שחצי באחריות המתעסק וחצי באחריות הבעלים, והחצי שבאחריות הבעלים נחשב כפקדון ואנו רואים את הרווחים כביכול באים משם.

אם עשה קרוב להפסד ורחוק משכר דהינו שכל אחריות המעות על הבעלים - חסיד, מכיון שהרחיק מאסור ריבית ביותר (ע ע"א).

* התירו חז"ל להלוות מעות של יתומים בקרוב לשכר ורחוק מהפסד, (ע ע"א) וכתבו הגאונים שהיה לכל ריבית דרבנן. (רא"ש פ"ה ס"נ).

ג. דברים הדומים לקרוב לשכר ורחוק מהפסד

ישנם מציאות שחז"ל אסרו בדרך הלואה או כשדומה להלואה אפילו שזה לא ממש קרוב לשכר ורחוק מהפסד, מפני שכל כונותיהם של הלווה והמלווה הם בשביל הריבית והרווח.

1. סאה בסאה:

"לא יאמר אדם לחברו הלויני כורחטיין ואני אתן לך לגורן" (ע ע"ה). כלומר אני אחזיר לך אותה כמות פירות בעתיד.

החשש - שמא בינתיים יעלה השער, ויחזיר לו דבר השוה יותר ממה שהלווהו.

ע"מ להמנע מאסור סאה בסאה יש צורך במספר תנאים:

א. שיהיה לו את אותו דבר שהוא לווה בביתו, ואפילו בכמות קטנה יותר ממה שהוא לווה. (שם).

יסוד ההיתר: הסביר רש"י (מד ע"ב ד"ה דינרי הוו לה', וכן כתב בדף עג ע"א ד"ה דיש לוי'). שאלו שבידו נקנו למלוה באותה שעה וברשותו הוקרו ולא ברשות הלווה, ובכגון זה לא גזרו חז"ל.

הסביר המהר"ם שיק יו"ד סימן קנט ד"ה "וזה", שעל כורחך אי אפשר לומר שהם נקנים למלוה ע"י חליפין (וע"ש טעמו), וגם לא ניתן להסביר מטעם הפקר ב"ד הפקר, דא"כ גם בריבית דאורייתא יועיל כשיש לו. ועוד, כתב רש"י במפורש בסוגיתנו: "שהרי אינה קנויה למלוה ובידו של הלווה לאוכלה ולמוכרה, אלא שרבנן הקילו כאילו שזה נקנה למלוה". וזהו שאמרה המשנה: (עה ע"א) "אבל אומר לו הלויני סאה עד שיבא בני או עד שאמצא מפתח".

ב. יצא כבר השער, ויכול לקנות פירות ולהחזיר לו מיד לאחר ההלוואה.

והרמב"ם (הלכות מלוה ולוה פ"י הב) מוסיף תנאי הכרחי, שלא תהיה קביעות זמן להחזרת הפירות, כי אם ישנה קביעות זמן להחזרת המלוה, סעיף ב' לא יוכל להתקיים ויש סיכוי שיעלה השער, והוא לא יוכל להחזיר קודם לכן, מכיון שקבעו זמן.

סאה בסאה בדבר מועט

"וכן היה הלל אומר, לא תלוה אשה לחברתה ככר עד שתעשה דמים, שמא יוקרו חיטים ונמצאו באות לידי ריבית" (עה ע"ב). הלל אוסר ללוות סאה בסאה גם בדבר מועט.

אומנם בגמרא מופיעה דעת חכמים "אמר רב יהודה אמר שמואל זו דברי הלל, אבל חכמים אומרים לווים סתם ופורעין סתם" (שם) כלומר, לפי חכמים בדבר מועט לא אסרו חז"ל ומותר ללוות סאה בסאה, וכך נפסק להלכה (הלכות מלוה ולוה פ"י ה"ב, וטוש"ע סי' קסב א-ב).

הסיבה להתיר

1. לא החמירו בדבר מועט (רש"י⁴, תוסי' (תוסי' ד"ה "וכדברי" בדף עה ע"א).

2. כיון שזה דבר מועט אנשים יודעים למחול האחד לשני (תוסי' (תוסי' ד"ה "וכדברי" בדף עה ע"א).

3. כיון שזה דבר מועט ברור שזו הלואה לזמן קצר ואין חשש שמא יעלה השער באמצע (מאירי, תוסי' ד"ה (מובא בשטמ"ק).

4. כיון שזה דבר כ"כ מועט והוא יכול להשיגו בקלות זה נחשב כאילו יש לו (מאירי, ראבי"ד (הובא בנמוקי יוסף על אתר).

2. פסיקה על פירות קודם שיצא השער:

"אין פוסקין על הפרות קודם שיצא השער, יצא השער פוסקין על הפירות, ואע"פ שאין לזה יש לזה".

פרוש: לוקח שבא לתת מעות למוכר ע"מ שזה יספק לו סחורה לאחר זמן. אם אין הסחורה נמצאת בידי המוכר ועדיין לא נקבע מחירה בשוק, אסור לקצוץ לה מחיר שמא תתיקר אח"כ ונמצא מוכר לו בשער הזול, כלומר מוכר לו יותר פירות במעט כסף בשכר מעות שהקדים לו".
הסיבה לאסור היא כפי שהזכרנו, משום שדומה לקרוב לשכר ורחוק להפסד.

מתי כן מותר לפסוק על הפירות:

א. אם מחיר הסחורה קבוע בשוק אע"פ שלמוכר עדיין אין סחורה.

בגדר שער הקבוע נחלקו רש"י והרא"ש:

רש"י: לאחר שאמר רבא "מה לי דמיהן ומה לי הן, נמי אמרינן" כלומר שלמעות ולפירות יש אותו סטטוס, אם אני נותן מעות למוכר זה ממש נחשב כאילו יש לו פירות, מכיון שהוא יכול לקנות מיד פירות בשוק (ובכגון זה מותר ללוות, עיין סעיף ב') ולכן פוסקים אפילו על שער שקבעו הסוחרים הקטנים שבעיר.

---

4. רש"י ד"ה לווין בדף עב ע"א כותב: "לא החמירו לדקדק באסור סאה בסאה כל כך", והסביר בבי בסימן קס"ב ד"ה "אשה" שסיבת הפסור היא משום שזה דבר מועט.

רא"ש: אפשר לפסוק כשיצא השער דוקא ע"פ שער של דורמוס שהוא שוק גדול מאוד והשער שבו הוא קבוע וכמעט אינו משתנה, מכיון שסיבת הפטור לפי הרא"ש היא שהקונה יכול לומר למוכר "הא חיטי בהיני והא חטי בשילי" – כלומר אני יכול גם לקנות חיטים ולקבלם ברגע זה באותו מחיר בדיוק בכל אופן אני קונה אצלך, ומשום כך אין סיבה שאני אפסיד, ואפשרות לקנות באותם מעות בדיוק במקום אחר קיימת רק כשיצא השער הכללי של כל הסוחרים ונקבע שער אחיד.

ב. מותר לפסוק על פירות אלו קודם שיצא השער אם יש למוכר את הפירות כבר בביתו, כי זה נחשב כאילו כבר קנה וקיבל הקונה את הפירות אע"פ שכלל לא משכם, אבל זה כבר מספיק ע"מ שנאמר שברשותו הוקרו, ובכגון זה לא גזרו חז"ל.

3. נותן הלווה ריבית מדעתו ללא קציצה:

נחלקו רש"י ותוס'. שיטת רש"י⁵ שכל דבר שהוא אבק ריבית, בהלואה דינו כריבית דאורייתא מפני שהוא דומה לאסור תורה, ורק באבק ריבית במכר או בשכירות יש לזה דין דרבנן. ואילו תוס' מגדירו כריבית דרבנן.

גזרות חז"ל נוספות הקלות בחומרתם מן הגזרות הקודמות:

מחזי כריבית:

המושג מחזי כריבית אינו מוגדר כך בגמרא, אלא מוגדר ככל אבק ריבית רגיל. אומנם ברש"י (סד ע"ב ד"ה "קמל") ובשאר הראשונים מצאנו שהשתמשו במושג הזה. ואף דינו המיוחד שיבואר בהמשך, הקל מאבק ריבית רגילה, אינו מופיע בגמרא אלא בפוסקים.

---

5. דף סו ע"ב, רש"י - : "שמתחילה בהלואה בא לו וכריבית קצוצה דמי, ואין אבק ריבית בדבר הלואה אלא בדבר מכר כגון המרבה בפירות דמתניתין בדף ס"י". והסביר שם הפני יהושע שודאי בריבית דאורייתא צריך קציצה בשעת הלואה וכו', לא כן הכא שלא קצץ מעיקרא לשם ריבית. אלא דמשמע לרש"י אליבא דרב נחמן (שהלכה כמותו) שאפילו הכי הריבית יוצאת בדינינים משום שאבק ריבית שברוך הלואה דומה לריבית קצוצה (וע"ש). ואילו תוס' שם בד"ה "התם" חולק על רש"י, וסובר שגם בדבר הלואה זה רק ריבית דרבנן.

הגדרתו: היתה הלואה ונראה שהלווה מקבל תוספת הנאה מכך שהמתין למעותיו, אע"פ שבאמת אינו מקבל דבר בתור ריבית, וכן במקרה שנותן יותר בתורת מכירה ולבני אדם נראה כהלואה.

מקרה לדוגמא בגמרא: (שם) נאמר במשנה, המלוה את חברו לא ידור בחצרו חנינם. ומעמידים בגמרא אפילו בחצר שלא עומדת לשכירות ובאדם שלא עמד להשכירה, וא"כ לדירתו של המלוה בחצר אין שום משמעות כספית שקיבל מהלווה והיה יכול לעשות זאת גם בלא שהלווה, ובכל אופן אסרו. ומסביר רש"י (סד ע"ב ד"ה "קמל") - אסור, דמחזיא כריבית.

ריבית מוקדמת: (עה ע"ב) נותן מתנה לאדם מסוים עוד בטרם שקבעו שילווה לו, ומטרת המתנה היא שאותו אדם יסכים להלוות לו כסף.

ריבית מאוחרת: (עה ע"ב) אדם לווה כסף והחזיר את חובו, ולאחר תקופה מסוימת הוא שולח מתנה למלוה כהודאה על כך שהלוה לו. הערמת ריבית: (סב ע"ב)

הגדרתה: ריוח הבא על ידי המתנת חוב לחברו באופן שאין בו אסור ריבית כלל, ואסרוהו מדרבנן מפני שנראה כמערים לקחת ריבית. המקרה בגמרא: "יש דברים שהם מותרים ואסורים מפני הערמת ריבית, כיצד? אמר לו הלויני מנה. א"ל מנה אין לי חיטין במנה יש לי, שאני נותן לו חיטים במנה וחזר ולקחם הימנו בעשרים וארבע סלע. מותר, ואסור לעשות כן מפני הערמת ריבית".

פירוש המקרה: ראובן רצה ללוות עשרים וחמשה סלעים. אמר לו שמעון כסף מזומן אין לי אבל חיטין בערך כזה יש לי. קח חיטים והחזר לי כסף בשווים, וכן עשו. מיד אח"כ אמר שמעון לראובן: הרי בעצם אתה רוצה כסף ואתה זקוק לו מאוד, א"כ אקנה ממך את החיטים אבל בתנאי שתוריד לי ממחרם ואשלם רק עשרים וארבעה סלעים, והסכים ראובן. בסופו של דבר ראובן יצטרך להשיב את חובו הראשוני (חיטים) בשווי שלוה כלומר עשרים וחמשה סלעים.

מבחינה דינית אין כאן כל בעיה. היתה הלואה כראוי, והיה אח"כ מוכר רגיל ואין כאן שום צד של ריבית, אבל כיון ששמעון קיבל סלע אחד נוסף וכל כונתו היתה לשם ריבית, אסרוהו חז"ל.

נחלקו הראשונים בגדר הערמת ריבית:

רמב"ם: (הלכות מלוה ולוה פ"ה הלכה טו', וכן כתב הרשב"א - מובא בשטמ"ק.) אם עבר ועשה כן, המלוה יכול להוציא מהלווה אפילו מעות אם אין לו פירות, שאפילו אבק ריבית אין כאן.

רמב"ן: (רמב"ן, וכן נקט ברא"ש ס"ח, וכן כתב הטור סי' קסג בשם הרא"ש) מכיון שמעמידים את המשנה (ס ע"ב) בהערמת ריבית והמשנה קוראת לכך תרבית, משמע שאבק ריבית היא. ריבית דברים: (עה ע"ב)

"תניא, ר"ש בן יוחאי אומר, מנין לנושה בחברו מנה ואינו רגיל להקדים לו שלום שאסור להקדים לו שלום, תלמוד לאמר "נשך כל דבר אשר יישך" (דברים כ"ג) - אפילו דיבור אסור".

האם האיסור מדאורייתא או מדרבנן:

יש אחרונים (מקור מים חיים סי' קס ושער דעה סי' קסא סק"א מדויקים מדברי הריב"ש. ובדרכי דוד מדייק כנ"ל מדברי תוס'). שרצו לדייק מדברי הריב"ש או מדברי תוס' (קידושין ח ע"ב ד"ה "צדקה") שהאיסור הוא מדאורייתא ע"פ הפסוק שהזכרנו, ואילו מהר"ן (כתובות מ'ו בדין ריבית קרקע) משמע שכל האיסור הוא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא.

ג: מחילת ריבית

הורו מקצת הגאונים (הלכות מלוה ולוה פ"ד הי"ג) שמי שלקח ריבית ומחל הלווה על הריבית אינם נפטרים עד שיחזיר המלוה את הריבית, משום שכל ריבית שבתורה מחילה של הלווה היא, אבל התורה לא מחלה, ואסרה מחילה זו בין בריבית דאורייתא ובין דרבנן.

הרמב"ם (הלכות מלוה ולוה פ"ד הי"ג) אומר מסברא שיכול למחול הלווה כמו בגזל, ובמפורש אמרו חכמים שהגזלנים ומלוי בריבית שהחזירו אין מקבלים מהם, מכלל שהמחילה מועלת.

וכתב הרא"ש בהסבר דברי הרמב"ם (רא"ש פ"ה סי' ב) שכל הפטור והיכולת למחול היא רק מהשבת הריבית אם כבר נעשה מעשה, אבל לכתחילה בשעת לקיחת הריבית אם אמר קח ריבית זו שאני נותנה לך במתנה אסור לקבלו, משום שכל ריבית שנותנים הסוחרים ועובדי אדמה שצריכים ללוות באופן תדירי נותנים אותו במתנה גמורה בלב שלם, כדי שימצאו תמיד אדם שיהיה מוכן להלוות להם, ואת זה ודאי אסרה תורה ולא מחלה.

ז: האם המלוה בריבית נקנס גם על הקרן

נחלקו בגמרא (עב ע"א) לגבי שטר שכתוב בו ריבית:
ר' מאיר אומר: אינו גובה לא את הקרן ולא את הריבית.
וחכמים אומרים: גובה את הקרן ואינו גובה את הריבית.

ונפסק כחכמים.

בתוספתא (תוספתא פ"ה ממסכת ב"מ) מופיע שהקנס שעליו דיבר ר"מ,
אינו דוקא בריבית הכתובה בשטר אלא אפילו בע"פ.

ח: מתי צריך המלוה להחזיר את הריבית ומתי לא

ריבית קצוצה: חייב להחזיר ויוצאת בדיינים⁶ (דף סא ע"ב).

אבק ריבית: אינה יוצאת בדיינים, אבל חייב להחזיר ע"מ לצאת ידי
שמים.⁷

- כל אבק ריבית שאסרו חכמים מן הדין דהיינו כל אגר נטר.

חייב להחזיר על מנת
לצאת ידי שמים.

* דרך מקח וממכר
* דרך שכירות
* קרוב לשכר ורחוק מהפסד
* נותן הלווה ריבית מדעתו
ללא קציצה

- אבק ריבית שלא נאסרה מן הדין ובכל אופן החמירו חז"ל

קל איסורם לענין זה, ואין צורך
להחזיר אפילו על מנת
לצאת ידי שמים.

* ריבית מאוחרת
* ריבית מוקדמת
* מחזי כריבית
* הערמת ריבית

---

6. אדם הלווה כסף בריבית ומת, בניו אינם חייבים להחזיר שנאמר:
"אל תקח מאתו נשך ותרבית" (ויקרא כ"ה) - מי שלקח צריך להחזיר,
אבל בנו לא.

פרט למציאות שהאב עשה תשובה קודם מיתה ולא הספיק להחזיר
הריבית עד שמת, ומדובר בריבית שהיא דבר המסויים שכולם יודעים
שזה נלקח בתור ריבית, וצריך להחזיר ע"מ שאביו שמת לא יתבזה.

ט: קצת דינים פרטיים:

1: מדוע בשכירות כלי התשלומים אינם ריבית (סט ע"ב)

1. השוכר לא מקבל על עצמו אחריות על הכלי אם נאנס או נהרס מחמת מלאכה וכד', ולכן אינו דומה למלוה והוא צריך להחזיר בדיוק את אותו כלי. (רש"י ד"ה "הדרא בעינא" וד"ה "וידיעא פחתיה")
  2. התשלום הוא עבור הנזק שנגרם בכל שימוש נוסף בכלי. (רש"י ד"ה "הדרא בעינא" וד"ה "וידיעא פחתיה") אולם אין הכרח שיגרם נזק שנוכל לומר בודאות שהתשלום עבורו, משום שמספיקה הסיבה שהוזכרה בסעיף הקודם, אלא אפילו אם נאמר שבשכירות כלי זה גם ניתן להוצאה וזה דומה למלוה, קיימת סיבת הפטור הזו (תוד"ה "מרא" (שם)).
האם מותר לשוכר לקבל אחריות החפץ (סט ע"ב- ע ע"א.
ספינתא אגרא ופגרא וכו').
- רש"י: (סט ע"ב וד"ה "מותר") מותר לקבל אחריות משעת מיתה, ובלבד שלא יקבל אחריות יוקר וזול, ובזה כבר אינו דומה למלוה.
- תוס': (תוד"ה "דקאי" דף ע ע"א) לא מספיק שהמשכיר מקבל על עצמו יוקר וזול, אלא צריך הוא לקבל על עצמו גם פחת החפץ שנגרם ע"י השימוש (חוסכא דנחשא).

-
7. מופיעה בגמ' בדף סא ע"ב מחלוקת ר"א ור' יוחנן. ר"א סובר ריבית קצוצה יוצאת בדיינים, ואילו ר"י סובר שאינה יוצאת בדיינים. ונחלקו הראשונים האם לר' יוחנן אינו חייב להחזיר גם על מנת לצאת ידי שמים.
- תוד"ה "תנאי" בדף סב ע"א כתב שאף לצאת ידי שמים אינו חייב להחזיר לפי ר' יוחנן, וכנגדו הריב"ן בתוס' שם, הנמוק"י והר"ן כתבו שלפי ר' יוחנן כדי לצאת ידי שמים חייב להחזיר. וכתב הרשב"א דלענין דינא לא נפ"מ מידי ממחלוקת הראשונים הזו משום שאנו פוסקים כר"א ולא כר"י.
- ואילו הר"ן כתב שאע"ג דלענין ריבית קצוצה לא נפ"מ מידי לענין אבק ריבית יש נפ"מ, משום שאבק ריבית לר"א כריבית קצוצה לר' יוחנן, שהרי אינה יוצאת בדיינים, וקי"ל כדברי הריב"ן הנמוק"י והר"ן שלמרות שאבק ריבית אינה יוצאת בדיינים, ע"מ לצאת ידי שמים צריך להחזיר.

2: קניה בתשלומים:

נאמר במשנה: (סה ע"א) "מרבית על השכר ואין מרבית על המכר... כיצד, מכר לו שדה ואמר לו: אם מעכשיו אתה נותן לי הרי היא שלך באלף זוז. אם לגורן, בשנים עשר מנה, אסור".

סיבת האיסור: הרי זה אגר נטר, שהרי בזכות מה שהמוכר ממתין במעות לקונה הקונה צריך לשלם יותר, ומדובר במקרה שהקונה מקבל את החפץ מיד וא"כ התשלום נזקף כמלוה.

"אמר ר"נ טרשא דידי שרי": (סה ע"א) (טרשא - פרושו גבוה, כמו הר טרשים).

כלומר, מותר למוכר לקבוע מחיר גבוה ולמכור בתשלומים, בתנאי שהוא מוכר את החפץ אך ורק בתשלומים ולא קובע שער לקניה במזומן, ובתנאי שהשער של המחיר המזומן אינו קבוע וידוע בשוק.

ומוסיף ופוסק הראש (רא"ש פ"ה סי' כא) ע"פ התוספתא⁸: במציאות כזו, שקבע המוכר רק שער לתשלומים, מותר לקונה לומר תן לי בפחות ותקבל את הכסף מיד משום שזו סתם הוזלה שמוזיל המוכר, שהרי המכירה הרגילה היא בתשלומים ובמחיר גבוה יותר.

אולם, אדם המשכיר בית לחברו או כל דבר אחר ואומר לו אם תשלם לי בסוף כל תקופה המחיר יהיה מסוים, אבל אם תשלם לי הכל במזומן מראש אוריד לך את המחיר, מותר וזהו שאמרה המשנה "מרבית על השכר".

סיבת ההיתר: שכירות אינה משתלמת אלא לבסוף, ולכן המחיר בתשלומים הוא המחיר הרגיל, והתשלום מראש זו סתם הוזלה של המשכיר, ולכן מותר.

3: מוכר בשביל אדם אחר ומשתכר באחוזים

המשנה אומרת: (סח ע"א) "אין מושיבים חנוני למחצית שכר".
סיבת האיסור: בדרך כלל העובד באחוזים מקבל אחריות על הסחורה כנגד האחוזים שמרויח, ולכן יש פה מציאות שחלק מן הסחורה היא מלוה שהרי קיבל עליה אחריות וחלקה בפקדון אצלו, ואת החלק הזה שנחשב כמלוה הוא מחזיר, ובנוסף לכך הוא מוסיף לבעל הבית מאמץ ועבודה למכור את החלק שהוא בפקדון אצלו, וממנו ירויח אך ורק בעה"ב, והעבודה הזו שווה כסף.

---

8. תוספתא בפרק ו' ה"ד, וז"ל: "הלוקח מכר מחברו ע"מ ליתן לו מכאן ועד שנים עשר חודש, רשאי שיאמר לו תן לי בפחות מיד".
 ואינו חושש משום ריבית".

ע"מ להתיר מציאות כזו ישנם מספר פתרונות:

1. יקבל העובד שכר כפועל בטל על העבודה שהוא משקיע ע"מ להתעסק בחלק הפקדון מלבד ריוח האחוזים.
כפועל בטל: רש"י (רש"י ד"ה "אמר אביי" סח ע"ב.) - לפי כובד המלאכה ושכרה.

רא"ש (רא"ש ס' לט) - שכר קבוע (שכר מינימום).

2. יסכימו מראש שמדת האחריות תהיה פחותה במשהו ממתן הריוח באחוזים (סח ע"ב - סט ע"א).

3. יפרשו שהוא לא מקבל על עצמו שום אחריות (סח ע"א "אבל מקבלין עגלין וסיחין למחצה" ורש"י שם בד"ה "אבל מקבליים").

4: תלמידי חכמים: (עה ע"א).

מותרים ללוות וליתן ריבית מכיון שהם יודעים שריבית אסורה, ונותנים אך ורק במתנה גמורה ללא קשר להלוואה, ובלבד שמדובר בלווה ומלוה תלמידי חכמים שנאמר בגמרא מותרים ללוות זה מזה.
וכתבו התוס' (תוד"ה "מתנה" עה ע"א) ודאי מדובר אך ורק בדבר מועט שידוע שהיה נותן לו גם בלי הלוואה.

וכתב הר"י מיג"ש (מופיע בשטמ"ק) שאין לסמוך על כך, אלא היחידים והכשרים שבהם ולא זולתם.

נראה מדברי הרמב"ם (רמב"ם הלכות מלוה ולוה פ"ד ה"ט) שכל הפטור הוא רק בריבית דרבנן שהרי כתב הרמב"ם: ת"ח שהלוו זה לזה ונתן לו יותר על מה שלוה. ומדייק הרמ"ך (מופיע בשטמ"ק) שדוקא שלא קבעו מעיקרא אלא שנתן לו בלא פסיקה מעיקרא, ואילו מהגמרא הוא מנסה לדייק שמדובר אפילו בריבית קצוצה.